

internal and external criteria of educational self-efficacy of the subject of training are defined.

Key words: *self-efficacy, academic self-efficacy, the effectiveness of the teaching (education), the subject of the effectiveness of education activities, productivity.*

Стаття надійшла 31 травня 2018 р.

УДК 159.9:378.1:37.012.71

Г. М. Лялюк

РЕАЛІЗАЦІЯ МОДЕЛІ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ РОЗВИТКУ ТА СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ЗВО

Висвітлено результати реалізації моделі психологічного супроводу розвитку та становлення професійної ідентичності майбутніх педагогів. Завдяки результатам формульованого експерименту підтверджено ефективність впровадження моделі психологічного супроводу розвитку та становлення професійної ідентичності майбутніх педагогів. Додоведено, що сформованість показників педагогічної ідентичності є аргументом на користь необхідності систематичного та цілеспрямованого впровадження моделі психологічного супроводу професійної ідентичності майбутнього педагога серед студентів педагогічних закладів вищої освіти.

Ключові слова: *модель психологічного супроводу, професійна ідентичність, професійна рефлексія, особистісне зростання, самовизначення, самоактуалізація.*

Постановка проблеми. Нинішні соціально-економічні зміни у суспільстві висувають нові вимоги перед сучасними педагогами. Тож професійне становлення майбутніх учителів є актуальною проблемою сучасної психолого-педагогічної науки і практики, а також одним із пріоритетних напрямів модернізації вищої педагогічної освіти в Україні. Психологічний супровід становлення та розвитку професійної ідентичності – це один із головних етапів, необхідних для повноцінного формування гідного вчителя. Проблема становлення професійної ідентичності майбутнього педагога, її структури, генезису та психологічного супроводу розвитку має теоретичне й прикладне значення у плані досягнення самоідентичності, особистісного зростання, самопізнання й духовності.

Питання реалізації психологічного супроводу розвитку та становлення професійної ідентичності в умовах ЗВО є доволі дискусійним і найменше дослідженим у психології.

Проблема формування професійної ідентичності студентів педагогічного вишу висвітлена у наукових розвідках Н. В. Антонова, Т. С. Березіної, В. Л. Зливкова, Н. В. Кузьмін, А. М. Лукіячук, З. О. Оруджева, Ю. П. Поваренкова, В. Ф. Сафін та ін.

Більшість науковців розглядають формування професійної ідентичності майбутніх педагогів як результат усвідомлення ними своєї тотожності з професійною діяльністю та спільнотою, знання меж своєї компетенції та впевненості у своїй ефективності, відчуття себе як професіонала. Професійна ідентичність виступає внутрішнім джерелом професійного розвитку та особистісного зростання будь-якого суб'єкта діяльності. Неодмінною умовою розвитку професійної ідентичності педагога є сама особистість учителя, особистісний і професійний потенціал, а також спеціальні знання й уміння, необхідні для цього виду діяльності [1; 2; 5; 6; 8].

У психолого-педагогічній науці напрацьовано значну теоретико-методологічну основу, яка створює передумови для цілеспрямованого осмислення й вивчення проблеми психологічного супроводу професійної ідентичності майбутніх педагогів. Проте існують й певні суперечності: між наявним і бажаним рівнем особистісного розвитку студентів педагогічних вишів та учителів; між недостатньою розробленістю проблеми становлення та психологічного супроводу професійної ідентичності майбутніх педагогів у навчально-виховному процесі педагогічного ЗВО і визнанням провідної ролі професійної ідентичності в особистісно-професійному розвитку майбутнього фахівця; між необхідністю організації ефективної цілеспрямованої моделі психологічного супроводу розвитку та становлення професійної ідентичності майбутніх вчителів в освітньому процесі педагогічного ЗВО та відсутністю педагогічних умов, котрі цей процес забезпечують.

Мета статті – висвітлення результатів реалізації моделі психологічного супроводу розвитку та становлення професійної ідентичності майбутніх педагогів.

Виклад основних положень. Психологічний супровід професійної ідентичності майбутнього педагога повинен створити умови для ініціації процесу саморозвитку, а також шляхи нейтралізації умов, які перешкоджають цьому процесу. Важливою є психологічна підтримка становлення особистості майбутнього педагога.

Модель психологічного супроводу становлення та розвитку професійної ідентичності майбутніх педагогів у процесі навчання

є основною складовою психологічного супроводу особистості у процесі професійної підготовки та має на меті повноцінну реалізацію особистісного соціально-психологічного потенціалу, задоволення потреб майбутнього педагога у його професійній самоактуалізації.

Маючи різні джерела формування, одним з яких є професійна освіта, професійна ідентичність майбутнього педагога обумовлюється низкою чинників, серед яких можна виокремити сформованість образу «Я», професійно важливі якості фахівця, професійні знання та вміння, ідеальні образи обраної професії, очікування індивіда та можливості соціальних перспектив, які дає ця професія, професійне спілкування та взаємодію студентів з фахівцями професійної спільноти тощо.

Завдяки проведеному теоретичному аналізу проблеми цей перелік доповнено такими чинниками, як наявність життєвих і професійних цілей, професійна складова образу «Я», самоінтерес, розвинуті вольові якості та екстравертованість особистості в процесі навчання у ЗВО. Останні є показниками визначених компонентів ідентичності і свідчать про важливість формування кожного з них. Крім того, наявність і високий рівень вираженості цих показників саме на етапі освоєння спеціальності й обумовлює успішний процес розвитку професійної ідентичності майбутніх педагогів.

Динаміка розвитку професійної ідентичності майбутніх педагогів у процесі навчання характеризується поступовим формуванням її структурних компонентів (від підвищення рівня розвитку когнітивного та емоційно-оцінного на першому та другому курсах, до їх зниження та підвищення рівня розвитку поведінкового компоненту на третьому курсі). Така нерівномірність перебігу ідентифікаційних процесів зумовлена специфікою фахової підготовки, сутнісними і змістовими особливостями навчально-освітніх програм [5].

Для проведення формувального експерименту було апробовано модель психологічного супроводу розвитку та становлення професійної ідентичності майбутніх педагогів. Реалізуючи її, ми враховували кризові тенденції в ідентичності студентів третього курсу, що, очевидно, спричинені розчаруванням у професійному і життєвому виборі, невідповідністю очікувань і уявлень про професію та реальністю її освоєння.

Коли будь-який етап становлення професійної ідентичності проігнорований або пройдений формально, то виникають проблеми з формуванням бажаної структури професійної ідентичності майбутнього педагога, ступінь її відкритості та гнучкості знижується.

Оптимальною для майбутніх педагогів системою психологічного супроводу розвитку та становлення професійної ідентичності мусить бути така, в рамках якої створюються умови для професійного та особистісного самоусвідомлення, самореалізації, особистісного зростання студента та розвитку на цій основі його професійної ідентичності.

Модель психологічного супроводу розвитку та становлення професійної ідентичності майбутніх педагогів функціонує на трьох етапах формування ідентичності та реалізує такі завдання:

- 1) актуалізація перспективи професійної діяльності як особистісної цінності (зразок);
- 2) оцінка ступеня власної належності до педагогічної спільноти завдяки самоідентифікації;
- 3) усвідомлення необхідності творчого, суб'єктного підходу до педагогічної діяльності;
- 4) формування готовності студентів до професійно-педагогічного саморозвитку.

На підставі результатів теоретико-експериментального дослідження формувальні заходи було розподілено на три етапи.

Організацію *першого етапу формувального експерименту* було спрямовано на створення засобів психологічної підтримки професійного становлення особистості майбутнього педагога, а саме на ознайомлення із програмою особистісно-професійного розвитку та її реалізацію студентами. Мета – визначити образ майбутньої професії, підвищити рівень самоставлення у студентів 1 курсу.

Впродовж *другого етапу формувального експерименту* (2 та 3 курси) відбувалося власне формування професійної ідентичності майбутніх педагогів завдяки спеціально організованим засобам навчання. У процесі вивчення вікової та педагогічної психології, проходження студентами педагогічної практики впроваджено тренінгові технології, індивідуальні вправи з метою становлення професійної ідентичності та реалізації наступного етапу програми особистісно-професійного розвитку.

На *третьому етапі експерименту* (5 курс) здійснювалось активне соціально-психологічне навчання засобом особистісного самоусвідомлення, професійної саморегуляції, особистісного та професійного зростання.

Для проведення формувальних заходів учасників експерименту, студентів біологічно-природничого факультету та Інституту іноземних мов Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (105 осіб) було поділено на експериментальні (дві групи по

15 осіб) та контрольні (дві групи по 30 осіб, одна – 15 осіб) вибірки. Формувальні заходи проводились із підгрупами академічних груп експериментальної вибірки. Організація формувальних заходів складалась із таких етапів:

1. Розвиток позитивного самоствавлення, визначення образу майбутньої професії, усвідомленого вибору професійної діяльності проводився шляхом впровадження в процес навчання елементів тренінгу, мета яких полягала в: 1) актуалізації рефлексивних умінь студентів; 2) підвищенні рівня інтегрального самоствавлення; 3) формуванні свідомого ставлення до обраної професії. У процесі вивчення загальної та соціальної психології вдавались до групової дискусії, психотехнічних вправ. У формуючих заходах активно використовувались форми соціально-психологічного тренінгу, технології групового тренінгу, програма особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога.

2. Становлення професійної ідентичності майбутніх педагогів здійснювалось у формі модифікованого тренінгу професійної ідентичності. Суть тренінгу полягала: 1) в актуалізації перспективи професійної діяльності як особистісної цінності; 2) в усвідомленні необхідності творчого, суб'єктного підходу до педагогічної діяльності; 3) у формуванні готовності до професійно-педагогічного саморозвитку.

Впродовж тренінгу у досліджуваних із певними типами професійної ідентичності проявлялися когнітивні, мотиваційні й ціннісно-сміслові аспекти ідентичності, які сприяли оформленню суттєвих особистісних диспозицій, якостей, пов'язаних із позитивною педагогічною професійною ідентичністю. Особи, яким властивий «дифузний» тип професійної ідентичності, чітко виявляли невизначеність у життєвих планах, ставленні до професійної діяльності, демонстрували переважно стратегії самозахисного характеру. Студенти з «академічно-нормативною» ідентичністю проявляли розвинені комунікативні вміння, втім відзначалися стійким нормативно-ригідним підходом до виконання вправ, що пов'язано з реалізацією образу майбутньої професійної діяльності. Лише «професійно-креативні» демонстрували творчість, самостійність, сформовану готовність до професійно-педагогічного саморозвитку, особистісного зростання.

3. Формування потреби у саморозвитку, умінь професійної саморегуляції здійснюється за допомогою реалізації програми особистісно-професійного розвитку майбутніх педагогів та спеціально організованих засобів навчання, що застосовуються в межах курсу «Психологія педагогічної діяльності». Основними завданнями зазначеного етапу було формування суб'єктного ставлення власне до себе й майбутньої професійної діяльності.

Після завершення формувальних впливів проводились повторні тестувальні зрізи, які мали відобразити ефективність залучених заходів. Одержані результати у формі зіставлення показників рівня інтегрального самоставлення, рівня рефлексивності, готовності до професійно-педагогічного саморозвитку та типу професійної ідентичності відтворено в таблиці 1.

Таблиця 1

**Результати зіставлення показників рівнів
сформованості педагогічної професійної ідентичності
й типу професійної ідентичності в експериментальних групах
після завершення формувальних впливів (n = 30)**

№ з/п	Показники сформованості педагогічної професійної ідентичності	Типи професійної ідентичності (%)					
		Д		АН		ПК	
		1*	2**	1	2	1	2
1	Інтегральне самоставлення (середній показник)	55,1	61,2	61,5	72,1	67,0	80,1
2	Синтезовість рефлексії	–	10	16,6	23,3	21,0	29,0
3	Мотиваційний компонент професійного саморозвитку	–	15,6	3,3	50,0	13,3	33,3
4	Когнітивний компонент професійного саморозвитку	6,60	13,6	16,6	33,3	33,3	45
5	Моральний компонент професійного саморозвитку	3,30	10,3	33,3	50,0	16,6	32,6

* 1 – до формувальних заходів.

** 2 – після формувальних заходів.

Одержані результати відображають зростання в експериментальних групах кількості осіб, у яких покращуються показники сформованої педагогічної професійної ідентичності.

Водночас проведений розподіл вибірки на контрольну та експериментальну групи дав змогу виявити ефективність формувальних заходів, а отже, впровадженій моделі психологічного супроводу розвитку та становлення професійної ідентичності майбутніх педагогів. Результати контрольних тестувальних зрізів наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Результати зіставлення показників сформованості педагогічної професійної ідентичності у контрольних групах після завершення формувальних впливів (n = 85)

№ з/п	Показники сформованості педагогічної професійної ідентичності	Типи професійної ідентичності (%)		
		Д	АН	ПК
1	Інтегральне самоставлення (середній показник)	47,0	61,0	70,0
2	Синтезовість рефлексії	-	3,30	3,50
3	Мотиваційний компонент професійного саморозвитку	1,40	5,70	5,80
4	Когнітивний компонент професійного саморозвитку	6,80	10,70	12,90
5	Моральний компонент професійного саморозвитку	7,70	30,90	11,70

Із таблиць випливає, що в експериментальній групі (табл. 1) порівняно з контрольною (табл. 2) чітко видно тенденцію щодо покращення показників самоставлення, синтезовості рефлексії й сформованості готовності до професійно-педагогічного саморозвитку. Успішна реалізація програми особистісно-професійного розвитку, спеціально організовані умови навчання та задіяні тренінгові програми сприяють усвідомленому позитивному ставленню до майбутньої професійної діяльності, самоактуалізації у студентів потреби особистісного та професійного зростання. Назагал за показниками позитивної професійної ідентичності (передусім професійно-креативної) й показниками сформованості педагогічної професійної ідентичності представники контрольних груп поступаються представникам експериментальних.

Наведені в таблицях кількісні показники засвідчують ефективність застосованих формувальних заходів у процесі реалізації моделі психологічного супроводу розвитку та становлення професійної ідентичності майбутніх педагогів. Сформованість показників педагогічної ідентичності є аргументом на користь необхідності систематичного та цілеспрямованого впровадження моделі психологічного супроводу професійної ідентичності майбутнього педагога серед студентів педагогічних закладів вищої освіти.

Висновки. Активне соціально-психологічне навчання засобом професійної саморегуляції, формування готовності до особистісного та професійного саморозвитку, позитивного «Я-образу», комунікативно-рефлексивних умінь сприяє становленню педагогічної профе-

сійної ідентичності, осмисленню професійних, життєвих перспектив і психологічної готовності до попередження й подолання професійних криз.

Перспективи дослідження полягають у подальшому поглибленому вивченні психологічного супроводу становлення та функціонування механізмів професійної ідентичності, особливостей розвитку визначених її компонентів у майбутніх педагогів на всіх етапах професіогенезу з урахуванням індивідуальних і статевих відмінностей.

1. Березина Т. С. Становление профессиональной идентичности педагога. *Педагогическое образование и наука*. 2008. № 7. С. 24–27.
2. Иванова Н. Л. Профессиональная идентичность в социально-психологических исследованиях. *Вопросы психологии*. 2008. № 1. С. 89.
3. Жигинас Н. Этапы формирования профессиональной идентичности педагога. *Высшее образование в России*. 2007. № 8. С. 121–122.
4. Лукіяничук А. М. Модель розвитку професійної ідентичності майбутніх педагогів. *Проблеми сучасної психології*: зб. наук. праць / за ред. С. Д. Максименка. Вип. 7. К., 2010. С. 370–380.
5. Павлюк М. М. Розвиток професійної ідентичності педагога як чинник попередження дезадаптації школярів. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: зб. наук. праць / за ред. С. Д. Максименка. Т. XI. Ч. 6. К., 2009. С. 318–327.
6. Поваренков Ю. П. Психологическое содержание профессионально-го становления человека. М.: Изд-во УРАО, 2002. 160 с.
7. Родыгина У. С. Психологические особенности профессиональной идентичности студентов. *Психологическая наука и образование*. 2007. № 4. С. 39–48.
8. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг: учебное пособие. М.; Воронеж, 2004. С. 354–366.

Lialiuik H. M. Realization of the model of the psychological support for the development and formation of professional identity of future teachers in the conditions of higher educational institutions

The article is devoted to the problem of realization of the model of psychological support of formation and development of professional identity of future teachers in the conditions of higher educational institutions. Psychological support of professional identity is one of the key stages necessary for the proper formation of a worthy teacher. The problem of formation of the professional identity of the future teacher, its structure, genesis and its psychological support of development has a theoretical and applied value in terms of achieving self-identity, personal growth, self-knowledge and spirituality.

A prerequisite for the development of a teacher's professional identity is the very personality of the teacher, his personal and professional potential, as well

as the special knowledge and skills necessary for this type of activity. The model of psychological support for the formation and development of the professional identity of future teachers in the learning process is the main component of the psychological support of the individual in the process of professional training and aims to fully realize the personal social and psychological potential, to meet the needs of the future teacher in his professional self-actualization. The results of implementation of the model of psychological support of development and formation of professional identity of future teachers are highlighted in the article. The obtained result reflect the growth in experimental groups in the number of individuals, with the improved indicators of the formed pedagogical professional identity.

The results of the molding experiment confirmed the effectiveness of the implemented model of psychological support for the development and formation of the professional identity of future teachers. The formation of indicators of pedagogical identity is an argument in favor of the need for a systematic and purposeful implementation of the model of psychological support for the professional identity of the future teacher among students of pedagogical higher educational institutions.

Key words: model of psychological support, professional identity, professional reflection, personal growth, self-determination, self-actualization.

Стаття надійшла 31 травня 2018 р.

УДК 159.9

А. В. Марчук

ПРОФЕСІЙНА САМОСВІДОМІСТЬ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

Розкрито поняття і проаналізовано основні підходи до сутності, структури, функцій та змісту професійної самосвідомості. Розглянуто провідні теоретичні аспекти проблеми професійної самосвідомості як основи професіоналізму практичного психолога.

Простежено зв'язок самосвідомості з розвитком особистості; охарактеризовано структуру самосвідомості як єдність трьох компонентів: когнітивного, афективного і поведінкового; наведено змістову характеристику професійної самосвідомості; визначено структурні компоненти професійної самосвідомості практичного психолога; розкрито зв'язок особистісної і професійної самосвідомості з процесом професійного становлення та професіоналізмом практичного психолога.

Ключові слова: самосвідомість, професійна самосвідомість, структура самосвідомості, самооцінка, саморегуляція, самопізнання.